

A pécsi intézményes papnevelés első évszázada

Gőzsy Zoltán: A pécsi papképzés és az egyházi felsőoktatás története a 18. században. Pécs, 2023. 227 oldal. (Pécsi Egyháztörténeti Műhely 14.)

„A szeminárium a papi státusz felkészítő állomása, előszobája, így tanulmányozása révén betekintést nyerünk abba a szocializációs fázisba, amelyben az egyházmegye alsópapsága felkészült a feladatra, és képzést kapott a pályájához” – fogalmazza meg a szerző lényegre törően munkája témaválasztásának fontosságát. A 18. századi kései katolikus konfesszionalizáció a(z egyház-)történetírás kezdete óta foglalkoztatja a kutatást. Arra a nagyarányú expanzióra, amelyet a katolikus egyház az oszmán uralom felszámolását követő évtizedekben véghez vitt, számos magyarázat született. A protestáns történetírás hagyományosan a nem katolikus felekezetekkel szembeni türelmetlen politikát és vallásgyakorlatuk sokszor durva korlátozását emeli ki (jogosan) a történések közül, míg a katolikus kötődésű egyháztörténeti kutatás a jelentős pusztulást szenvedett intézményrendszer nagyszabású újjáépítését, és a püspökök heroikus küzdelmének (szintén jogos) méltatását helyezi a vizsgálat középpontjába. Nagyságrendekkel kevesebb azonban azoknak a munkáknak a száma, amelyek ennek a folyamatnak a helyi, gyakorlati megvalósulását vizsgálják. Ezt a számot gyarapítja Gőzsy Zoltán új kötete.

A szemináriumi képzés intézményesítése és feladatainak pontos körülhatárolása a trienti zsinatot követő katolikus reformmozgalom egyik legjelentősebb vívmánya. A katolikus egyházi elit helyesen ismerte fel, hogy a protestantizmus európai térnyerésének okai között előkelő helyen szerepelt a reformátorok intellektuális fölénye, amellyel csak a papképzés professzionalizációja révén vehették fel a versenyt. Amint a hazai kutatás arra már korábban rámutatott, ez a katolikus reformmozgalom a Magyar Királyság területén a sajátos történelmi körülmények, elsősorban természetesen az oszmán terjeszkedés hatására nagyrészt csak a 17. század közepétől éreztette hatását. Így a török kiűzése után az intézményrendszert újjáépítő püspökök egyúttal ennek a reformfolyamatnak a végrehajtóivá váltak. A következő század derekától pedig újabb feladattal, a felvilágosodás gyűjtőfogalommal leírható szellemi áramlat kihívásaira adandó válasszal is szembesülniük kellett. Ezt az izgalmas korszakot mutatja be a szerző kötete a pécsi egyházmegye vonatkozásában.

Gözszy Zoltán művét részletes, a problémafelvetést és a téma historiográfiáját precízen összefoglaló bevezető fejezetet követően szigorú kronologikus sorrendben építi fel az 1710-es évektől, a pécsi szeminárium működésének kezdeteitől a 19. század közepéig. A kezdeti időket tárgyaló rész szemléletesen mutatja be azt a kényszer szülte eljárásrendet, amelyet a megyéspüspökök – a pécsi egyházmegyében Franz Nesselrode – alkalmazott a papképzés megszervezésében: növendékeit igyekezett neves hazai és külföldi szemináriumokba küldeni (ezek Pécs esetében leginkább Nagyszombat és Graz voltak), akik visszatérve bekapcsolódtak az egyházmegye építésébe. Gözszy ezt követően a szeminárium alapításával foglalkozik, amelyet folyamat-jellegű eseménysorozatnak ír le. Itt három szereplőt állít a történelem középpontjába: Álvaro Cienfuegos püspököt, helynökét, Berényi Zsigmondot, végül természetesen Klimó György püspököt, aki nemcsak a pécsi egyházmegyében, hanem országosan is kiemelkedő alakja a 18. századi katolicizmus történetének. Cienfuegos szerepeltetése azért kifejezetten érdekes, mert őt a szakirodalom általában úgy jellemzi, mint aki külföldi, ráadásul az egyházmegyéjétől távol élő főpapként nem játszott komoly szerepet a pécsi püspökség életében. Itt viszont azt látjuk, hogy helynöke révén igenis hatékonyan elősegítette az újjáépítő munkát.

A szerző külön fejezetben foglalkozik az alapítást követő évtizedek oktatói gárdájával. Bemutatja azt a szellemi építkezést, amely során a megyéspüspökök az ország más részéből meghívott tanárok, helyben fellelhető alkalmas egyházmegyes papok, valamint szerzetesek segítségével megszervezték a kor elvárásainak megfelelő színvonalú képzést. Itt is és máshol is feltűnnek a szerzetesek, mind a szemináriumi oktatás, mind pedig a pasztoráció vonatkozásában. Ez újabb megerősítése a kutatás által már régóta hangsúlyozott jelenségnek: a szerzetespapság hatékony közreműködése nélkül elképzelhetetlen lett volna a magyarországi katolikus egyház 18. századi újjászervezése. A kor elvárásai kapcsán pedig felvázolja, hogyan érvényesültek a papképzéssel szemben támasztott, Rómában megfogalmazott általános elvárások a helyi környezetben. Itt elsősorban XIV. Benedek pápa útmutatását és Klimó püspök ezekkel összhangban megfogalmazott elveit emeli ki.

A szerző részletesen foglalkozik a szeminárium „belső történetével” is: a tisztviselőkkel és járandóságokkal, a növendékek számával, valamint Klimó püspöknek azokkal a reformjaival, amelyek a fent említett elvek gyakorlati alkalmazását szolgálták. Itt betekintheünk a felvételi eljárás és a szelekció folyamatába is. Fontos és akár aktuálisnak is felfogható kérdés ez: az égető paphiány miatt minden munkásra szükség volt az Úr szőlőjében, a főpásztor viszont azért is felelősséggel tartozott, hogy csak a feladatra alkalmas jelöltek kerüljenek be az egyházmegye papságának körébe. Természetesen a vizsgált korszakban is találunk olyanokat, akik nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Ezek közül az esetek közül a szerző ismertet is néhányat. A kihágások, fegyelmi ügyek tárgyalása azonban

itt nem öncélú, nem az olvasó szenzációéhségének kielégítésére szolgál, hanem az intézményrendszer működésének bemutatását teszi érzékletesebbé. A szelekció egyik fontos szempontja volt a nyelvtudás vizsgálata. Ahogy az ország más területén, úgy a pécsi egyházmegyében is megfigyelhető, hogy a lakosság vegyes etnikai összetételére tekintettel az egyházi vezetés törekedett több nyelven beszélő lelképásztorok alkalmazására.

A papnevelés különösen érdekes formáját mutatja be a szerző Klimó György püspök levelezésének ismertetése kapcsán. A tudós főpap ugyanis kifejezetten pedagógiai céllal folytatott levelezést növendékeivel. Nemcsak a növendékek aktuális helyzetének megismerése (vizsgáik eredménye, egészségi állapotuk stb.), hanem retorikai képzettségük pallérozása is a levélváltás céljai között szerepelt, Klimó ugyanis iskolai feladatként szabta meg a levélírást. A levélváltás számát és idejét is szigorúan meghatározta. Ezek a levelek természetesen a korszak kutatója számára is becses források, hiszen számot adnak a növendékek életkörülményeiről, szokásairól, mindennapi ügyeiről.

A korszakban előrehaladva a szerző a szemináriumi képzéssel kapcsolatos állami szabályozások ismertetésével is foglalkozik. Fontos kérdés ez, mert árnyalja és értelmezi a felvilágosult abszolutista jelzővel illetett központi igazgatás sokszor félreértett intézkedéseit. Gőzsy itt újabb adalékkal szolgál annak a jelenségnek a közelebbi megismeréséhez, amelyet már korábbi munkáiban is a német kutatásból kölcsönzött „normakommunikáció” fogalmával írt le. Az államhatalom ugyanis a papságra egyre inkább az alattvalókkal szembeni központi elvárások közvetítőjeként tekintett. Elsősorban azért avatkozott be a papképzés szabályozásába, hogy erre a közvetítős szerepre alkalmas klerikusok kerüljenek egyházmegyei szolgálatba. Ennek a beavatkozásnak a szélsőséges formája volt II. Józsefnek az a rendelkezése, amellyel a papképzést kivette a megyéspüspökök ellenőrzése alól, és a növendékeket központi papnevelő intézetekbe helyezte át.

A reformoknak azonban kifejezetten pozitív hatása volt az egyháztörténet mint diszciplína fejlődésére nézve. Mária Terézia oktatási szakemberei fontos szerepet szántak a történelem tanításának az egyházi és a világi intézményekben egyaránt. Ez viszont nemcsak az egyháztörténeti tantárgy szemináriumi megjelenését eredményezte, hanem komoly lökést adott a pécsi egyházmegye történetét feldolgozó művek megszületésének is. A szerző régóta foglalkozik a katolikus egyháztörténet-írás kérdéseivel, így nem csoda, hogy tárgyalt kötetében is komoly figyelmet szentel a téma vizsgálatának, felvonultatva azokat a munkákat, amelyek a korszakban napvilágot láttak.

A kötetből még két, a szeminárium történetét közvetlenül érintő témát szükséges kiemelniünk. Az első a Klimó-könyvtár keletkezése. Itt a szerző a könyvtártörténeti kutatások eredményeire támaszkodva kitér a főpap kapcsolati hálójára, amely a könyvbeszerzések hatékonyságát lehetővé tette, eddig nem vagy kevésbé

vizsgált források alapján pedig rekonstruálja azt a nagyszabású munkát, amely a könyvtár épületének megszületéséhez vezetett. A másik fontos téma Klimó püspök egyetemalapítási terve. Ezzel is foglalkozott már a korábbi kutatás, Gözsy azonban itt is új szempontokkal és adatokkal gazdagítja eddigi ismereteinket a középkori gyökerek felelevenítésére, az oktatási intézmény regionális szerepének erősítésére és a különböző elnevezésekből levonható következtetésekre vonatkozóan.

Összességében megállapíthatjuk, hogy Gözsy Zoltán kiváló filológiai képzettségének és bő két évtizedes kutatási tapasztalatának köszönhetően a pécsi szeminárium történetének átfogó, részletes és precíz összefoglalását nyújtja frissen megjelent kötetében. Munkájával érdemben hozzájárul a 18. századi katolikus reorganizáció folyamatának jobb megértéséhez, és gazdagítja ismereteinket arról az intellektuális teljesítményről is, amellyel a katolikus egyházi értelmiség a töröktől felszabadult ország műveltségi szintjének emeléséhez hozzájárult.

Forgó András